

DESPRE DESCENDENȚII LAT. *NANNA*, *NINNA*, *NONNA* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Andrei AVRAM

(Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan — Al. Rosetti“, București)

1. În DLR sunt înregistrate două verbe *ninii*, cu sensurile următoare: *ninii*¹ (reflexiv) „a se giugiuli“; *ninii*² „(despre țăntari) a bâzâi“. În partea rezervată etimologiei a primului dintre articolele în cauză nu găsim decât trimiterea „cf. *ninera*“, iar *ninera* (cu mai multe variante, printre care *nineri*) „a alinta, a dezmierda, a mângâia, a răsfăța; (refl.) a se fandoni“ este considerat „probabil onomatopee“. La fel este explicat *ninii*²: „formație onomatopeică“.

Un al treilea verb *ninii* a fost semnalat de Vasile Frățilă, într-o notă etimologică apărută în „Cercetări de lingvistică“ XXXVII, 1992, 1, p. 50, și republicată într-un volum al autorului, din care cităm: „*A ninii* «a huidui» este un derivat verbal de la interjecția *ni* «cuvânt cu care se alungă, se îndeamnă sau se cheamă unele animale (câini, viței, cai)» < magh. *ne*“ (Frățilă 2000, p. 71).

În cele ce urmează ne vom ocupa doar de primul dintre verbele menționate. Discutarea etimologiei acestui cuvânt impune însă, după cum se va vedea, referirea și la alte cuvinte (unele din aceeași familie).

2. Din indicațiile etimologice date în DLR s. v. *ninii*¹ și *ninera* nu rezultă decât că se admite existența unei legături între cele două verbe. Dat fiind că numai pentru ultimul se propune o etimologie propriu-zisă, se pune întrebarea dacă cel dintâi a fost format plecându-se de la *ninera* (prin schimbare de sufix).

Răspunsul nostru la această întrebare este negativ: ar fi mult mai plauzibilă explicația potrivit căreia de la *ninii* s-a ajuns la *ninera* (*nineri*), așa cum, de exemplu, de la *clăti*, *împleți* s-a ajuns la *clătări*, *împleteri* (pentru ultimele vezi Vasiliu 1989, p. 40–41). Se pune însă și întrebarea dacă între *ninii* și *ninera* există o înrudire *d i r e c t ă*, în sensul că unul provine din celălalt sau cele două verbe au doar un punct de plecare (mai îndepărtat) comun, de la care s-au format, pe căi diferite, în mod paralel. Cum vom încerca să arătăm, o serie de fapte pledează în favoarea celei de a doua ipoteze.

3. Fără a ne angaja într-o discuție asupra originii lui *ninera*, ne mulțumim să spunem că, după opinia noastră, mult mai plauzibilă decât etimologia dată în DLR este cea propusă de S. Pușcariu (PEW, nr. 1182): lat. **nīnninare* (< **nīnnare* „a legăna“; [r] poate fi explicat printr-o disimilare, care, de altfel, nu s-a produs întotdeauna; este menționat participiul *ninenat*).

Ninera apare în REW, nr. 5817, sub titlul „*nanna, ninna, nonna* (Lallwort)“, alături de alte câteva cuvinte românești: *anina* (ar. *alinare*), *nani*, *nun*, *nunaș* și *nănaș*. Unul dintre ele, *nani*, nu figurează în PEW (la care, în REW, se trimite pentru celelalte) și credem că pe bună dreptate: un astfel de element propriu vocabularului folosit de adulți când se adresează copiilor (un „Lallwort“) a putut fi creat oriunde și oricând (cf. Avram 2000, p. 20–21), așa încât e suficient să se consemneze asemănarea dintre el și cuvinte cu (aproximativ) același sens și cu forme (cvasi)identice (este ceea ce se face în DLR: „cf. ngr. *vávi vávi*, bg. *нани*).

4. Într-un articol apărut în „Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane“ VI, 1969, p. 7–17, și republicat, în versiune românească, într-un volum relativ recent (Avram 2000), am discutat pe larg problema originii lui *nun* (din care provin *nănaș* și *naș*) și am adus argumente în favoarea etimologiei date în PEW (lat. *nonnus*) și acceptate în alte dicționare, explicând reflexul [u] al lat. *o* accentuat ca efect al unei legi fonetice conform căreia, în cuvintele moștenite, vocalele *a*, *e*, *o* s-au nazalizat și s-au închis și înaintea de *nn*, *m*, *mm* (ca și înaintea de *n* intervocalic și de *n* sau *m* urmate de o consoană orală) atunci când erau *p r e c e d a t e* de o consoană nazală.

Prin legea formulată de noi — necomentată (pozitiv sau negativ) în lingvistica românească, dar recunoscută ca atare de R. Sampson (1995, p. 602–603) — se explică și [i] accentuat din *nimeni*, și vocala [î] din *î(m)mă* și dintr-un cuvânt care nu apare în DLR, însă a fost înregistrat în localitatea Șutu, din

apropierea orașului Turda: „*nân*, -ă, adj. = (mai ales despre copii) frumos, frumușel: *nânu mării nân!*“ (Copilu 1961, p. 130). L-am explicat pe *nân* ca descendent al lat. **nannus*, perechea de genul masculin a lat. *nanna* (Avram 2000, p. 21–22).

5. Pe baza datelor prezentate în §§ 3 și 4, credem că în ce privește etimologia lui *ninii* „a se giugiuli“ pot fi luate în considerație două soluții: 1° proveniența verbului dintr-un adjectiv sau un substantiv **nin*, -ă, cu o vocală anterioară care ar corespunde lui *i* din lat. *ninna* (și **ninnus*); 2° formarea lui *ninii* ca derivat de la *nân*. La acestea se adaugă, teoretic vorbind, o a treia posibilitate, care va fi avută în vedere mai jos.

Cuvintele romanice cu [i] în silaba inițială înregistrate în articolul din REW la care am trimis, cu sensuri foarte variate (rom. *ninera*, v. it. *ninna* „fată, fetiță“, it. *ninnolo* „jucărie“, sicil. *nannu* „bunic“, port. *nina nana* „cântec de leagăn“ etc.), au în comun faptul că se referă la obiecte, acțiuni și relații caracterizate prin apartenența lor la „lumea“ din imediata apropiere a copilului de vârstă fragedă, așa încât n-ar fi de neconceput o evoluție de la lat. *ninna* (cu sens neprecizat în REW) la un cuvânt românesc **nin*, -ă, cu sensul „(copil) frumos“, care deci ar putea sau ar fi putut să existe în calitate de „Lallwort“ moștenit. Informațiile de care dispunem nu justifică însă această ipoteză. Oricum, de la *nin* nu s-ar fi putut ajunge la *nân*; vocala [î] a acestuia nu poate să provină decât din lat. *a*. Nu este plauzibilă nici ipoteza unei legături între rom. *nina* „nani“ (considerat în DLR „formație onomatopeică“, cu trimiterea „cf. *nani*“) și lat. *ninna*; după cât se pare, aici ne găsim în prezența unei forme apărute printr-o segmentare nouă a unei succesiuni formate prin repetarea lui *nani*, cuvântul original: *nani-nani-nani... > nina-nina-nina...*

În cursul unei mici anchete cu ajutorul căreia am cules material caracteristic pentru ceea ce S. Pușcariu (1921, p. 80, 92) a numit graiul copilăresc (engl. *baby talk*, germ. *Ammensprache*), am înregistrat expresia *a face ni-ni* „a mângâia, a dezmierda“, al cărei ultim component este scris așa, cu cratimă între cele două silabe, deoarece a fost pronunțat de informator [níní], cu două accente, de unde rezultă că avem a face cu reduplicarea unei interjecții monosilabice (cf. *a da na-na* „a bate“), nu cu un adjectiv invariabil de tipul *titi*, *cici*, *gigea*, din același vocabular „copilăresc“ (cf. Avram 1967, p. 134, 138), de la care să se fi putut forma verbul *ninii* (regăsim interjecția *ni*, triplată, în cuvântul *ninini*, înregistrat în DLR ca substantiv — *ninini*¹ —, cu sensul

„lingușeală“; vezi însă Vasiliu 1989, p. 40: cuvântul „pare a fi o interjecție întrebuințată substantival“).

6. Având în vedere cele arătate, considerăm acceptabilă o singură explicație: *ninii* provine din *nân*. Este probabil că la actualul verb reflexiv s-a ajuns de la tranzitivul folosit în vorbirea nu d e s p r e copii (vezi, mai sus, felul cum a fost glosat *nân* în sursa la care am trimis), ci c u copiii. Elementul afectiv implicat în această variantă apartine limbii care este „graiul copilăresc“ explică în măsură suficientă semantica verbului în raport cu cea a adjectivului; de altfel, din citatul *nânu mamii nân!* pare să reiasă că sensului „frumos“ sau — poate, mai curând — „copil(aș) frumos“ (cf. v. it. *ninna* „fată, fetiță“, menționat în § 5) i se asociază cel de „drag“. În ce privește forma lui *ninii* este ușor de admis că a avut loc o asimilare (**nânii* > *ninii*), favorizată, probabil, de faptul că prin schimbarea produsă în vocalismul cuvântului se realiza o concordanță între expresie și conținut (pentru felul în care se pune problema arbitrarului semnului lingvistic în cazul cuvintelor „copilărești“ cf. Avram 1967, p. 134; 2000, p. 22 și nota 32). Este, de asemenea, ușor de admis că de la *nân* s-a putut ajunge și la *ninini* (prin fazele **nânini* sau *ninii*), dacă nu cumva aici avem a face cu păstrarea unei variante a verbului anterioară disimilării [n]...[n]...[n] > [n]...[n]...[r], deci, sub aspectul consonantismului, mai apropiată decât *ninera* (*nineri*) de etimonul latin **nīnninare* (cf. § 3). Nu ni se pare îndreptățită presupunerea că atât *ninera*, cât și sinonimul lui *ninini* provin din interjecția *ninini* (Vasiliu 1989, p. 40); pentru primul este, credem, convingătoare explicația dată de S. Pușcariu (vezi § 3).

Mai greu de explicat pare a fi *ninirizi*. Probabil că [z] din silaba finală a cuvântului, un verb care înseamnă nu numai „a alinta, a dezmierda, a mângâia“, ci și „a netezi (hainele)“, se datorează influenței lui *netezi*; ipoteza are în sprijinul ei constatarea că *mângâia* are și înțelesul „a atinge cu palma în semn de dragoste“ (DLR, s. v., sensul 4).

Un ultim amănunt, înainte de a încheia: întrucât pentru *nân* dispunem de o singură atestare directă, nu este de prisos să menționăm că existența cuvântului într-o zonă diferită de cea în care el a fost înregistrat într-un context (vezi § 3) este dovedită, în mod indirect, de o transformare suferită de verbul *anina*. În capitolul consacrat lexicului de origine latină dintr-un studiu asupra graiului din Borod (jud. Bihor) semnat de N. Mărușcă (1970, p. 48) găsim următorul exemplu: „*anînă pruncu!* «leagănă-l», *a anînă* — *anînare* (< lat. *anninare* [sic]; în

PEW, nr. 89: *an-nînnare*, cu geminată în radical, ca și *nanna*, *ninna*, *nonna* din REW)]⁴. Este evident că vocala [i] din *anina* — pentru sens vezi PEW, nr. 957, s. v. *leagăn*: „**ad-nînno*, *-are* (vom **ninna* der Kinderstube) > *anin* I vb. (it. *ninnare* «einwiegen» [...], vgl. *niner*)⁴ — nu se găsea într-un context care să fi putut determina transformarea ei în [î] (ca în *zâce*, *șî* etc. < *zice*, *și* etc.). Credem deci că *anâna* nu poate fi decât rezultatul contaminării *anina* + *nân*.

7. În concluzie, după informațiile de care dispunem în momentul de față, sunt cuvinte românești care, direct sau indirect, descind din lat. *nanna*, *ninna*, *nonna* (sau din lat. **nannus*, **ninnus*, *nonnus*) — în afară de substantivele *nun*, *nănaș*, *naș*, *nan* („cf. *nanaș*“; DLR) — verbele *anina* (*anâna*), *ninera* (*nineri*), *ninii* „a *ninera*“, *ninini*, *ninirizi* și adjectivul (sau/și substantivul) *nân*. Este puțin probabilă existența unei legături între lat. *ninna* și rom. *nina* „nani“. Nu există o legătură între lat. *nanna* și rom. *nani*.

SUR LES DESCENDANTS DE LAT. *NANNA*, *NINNA*, *NONNA* EN ROUMAIN

Résumé

Le point de départ des remarques contenues dans l'article est constitué par le problème de l'étymologie du verbe *ninii* „caresser, cajoler“: en rejetant l'explication donnée dans le grand dictionnaire académique, selon laquelle le mot proviendrait d'une onomatopée, l'auteur soutient que *ninii* est un dérivé de *nân* „beau“ — un élément de la langue employée par les adultes lorsqu'ils s'adressent aux enfants (angl. *baby talk*, allem. *Ammensprache*) –, qui est le descendant normal de lat. **nannus*, *nanna*. Quelques-uns des autres mots faisant partie de la famille de *nân* sont, ensuite, examinés, d'une manière plus ou moins détaillée, surtout du point de vue étymologique.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Avram 1967 = Andrei Avram, *De la langue qu'on parle aux enfants roumains*, în *To honor Roman Jakobson. Essays on the occasion of his seventieth birthday*. Volume I, Haga/Paris, 1967, p. 133–140.
- Avram 2000 = Andrei Avram, *Probleme de etimologie*, București, 2000.
- Copilu 1961 = D. Copilu, [*Glosar regional*]. *Regiunea Cluj (raionul Turda, comuna Șutu)*, în „Limba română“ X, 1961, 2, p. 129–131.
- DLR = Academia Republicii Socialiste România/Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă, București, 1965–.
- Frățilă 2000 = Vasile Frățilă, *Etimologii. Istoria unor cuvinte*, București, 2000.
- Mărușcă 1970 = Nicolae Mărușcă, *Graul comunei Borod*. [*Consonantismul, lexicul și onomastica*], în *Cercetări de limbă și literatură* (Societatea de Științe Filologice din Republica Socialistă România. Filiala Oradea) [III], 1970, p. 32–79.
- PEW = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element. Mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905.
- Pușcariu 1921 = Sextil Pușcariu, *Din perspectiva Dicționarului*, în „Dacoromania“ I, 1920–1921, p. 73–108.
- REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. 3. vollständig neubearbeitete Auflage, Heidelberg, 1935.
- Sampson 1995 = Rodney Sampson, *Romanian vowel nasalization and the palatal nasal / n̠/*, în „The Slavonic and East European review“ LXXIII, 1995, 4, p. 601–612.
- Vasiliiu 1989 = Universitatea București, Institutul de Lingvistică, *Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul al III-lea. *Sufixe*. 1. *Derivarea verbală* de Laura Vasiliiu, București, 1989.